

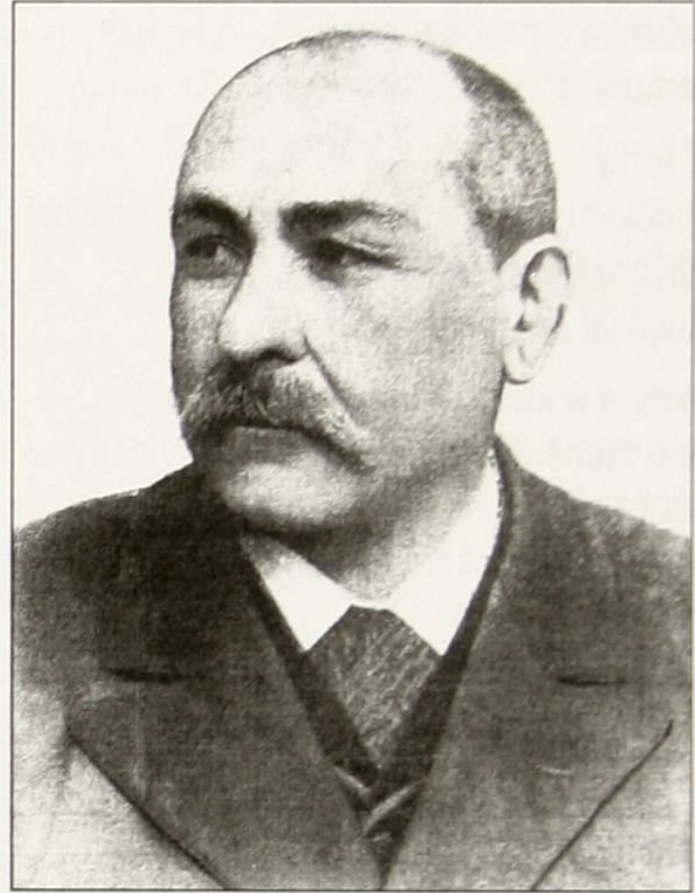

Literární medailonek

PŘED STO LETY ZEMŘEL FRANTIŠEK BARTOŠ

Za člověka hovoří nejen jeho skutky, ale také vytvořené dílo, které k nám může promlouvat dávno poté, co jeho původce zmizel v hlubinách věků. To je i případ Františka Bartoše. Narodil se 16. března 1837 v Mladcové u Zlína a v téže obci dne 11. června 1906 zemřel. Mezi těmito dvěma daty byl život naplněný prací pedagoga, folkloristy a jazykovědce.

Bartoš je typickým příkladem muže, který se vypracoval ze skromných poměrů. Pocházel z početné rodiny venkovského hospodského, existenčně stěží zajišťujícího svých šest dětí. Obecnou školu navštěvoval v letech 1843–1849 ve Zlíně, kde v něm touhu po vzdělání vzbudili František a Josef Vojtěchové, tamní vynikající kantoři. Pokračovat ve studiích však mohl teprve od r. 1852, kdy začal po přímluvě strýce docházet na německé gymnázium v Olomouci. Následovala vídeňská univerzita s vidinou místa středoškolského profesora s aprobací klasických jazyků a češtiny; tehdy jej silně ovlivňoval Alois Vojtěch Šembera, profesor české řeči a literatury, ve 30. a 40. letech 19. století významný moravský buditel působící v Brně a Olomouci. Již ve Vídni se projevoval Bartošův společenský duch: záhy vstoupil do akademického spolku Morava a do Zpěváckého spolku slovenského. Potřebné zkoušky vykonal sice až v r. 1866, ale již předtím učil na nižším piaristickém gymnáziu ve Strážnici (1864/1865), na německém gymnáziu v Olomouci (1865/1866) a poté na německém katolickém gymnáziu v Těšíně. V r. 1869 přešel na Slovanské gymnázium v Brně, kde setrval do r. 1888, kdy se stal ředitelem nižšího českého gymnázia na Starém Brně. Tam zažil i řadu poct, včetně jmenování jedním z prvních členů České akademie pro vědy, slovesnost a umění. Do výslužby odcházel v r. 1898 jako školní rada. Zbytek života, poznamenaného od r. 1902 vážnou chorobou, strávil v rodné obci.

Jak vzpomínali jeho někdejší žáci (a byli mezi nimi třeba J. Herben, F. Bílý, F. Kameníček, L. Čech), učitelem i ředitelem byl přísným. Žádal mnoho, ale také uměl učivo jasně vyložit. Rovněž kázeň bývala v jeho hodinách vzorná, zašeptat nebo vyrušovat se nikdo neodvážil, tak prý studenty fascinoval jeho zjev a výklad, podložený ovšem i lehkou ironií, jež někdy nabyla podoby veršiku, jako po kterémsi neúspěšné kompozici z řečtiny, kdy z jeho úst zaznělo:

*Bývali Čechové statní jonáci, bývali, bývali.
Čechové, rekové, jak se měníte,
když přijde úloha řecká, nic neumíte.*

Nicméně, jak pravil už Ottův slovník naučný (1890), v Brně byl „duchovním vůdcem svých žáků: slovem ohnivým šlehtil srdce, obohacoval rozum, vštěpoval lásku k národu, písemnictvu, ku práci.“ Aby svým žákům poněkud napomohl v studijním úsilí, věnoval se Bartoš významně metodice výuky českého jazyka, k níž vydal více jak desítku učebnic a příruček: *Čítanku* pro 1.-4. třídu středních škol, ceněná byla dále *Malá slovesnost*, sepsaná s J. E. Kosinou a vydaná celkem devětkrát, nebo *Rukověť*

správné češtiny, vydaná r. 1891, 1893 a 1901. Zajímavé je, že v posledně uvedené práci se Bartoš projevil jako „brusič“ českého jazyka, navazující na dávne snahy moravských obrozenců Trnky, Žáka nebo Kampelíka. Podobně jako oni chtěl spisovný jazyk očistit od cizích vlivů, zejména němčiny, a hlavně jej osvěžit lidovou mluvou, kdy některá spisovná slova měly nahradit tvary z moravských, resp. slovenských dialektů; dále měl na mysli i jisté úpravy ve frazeologii, vazbách a hláskovém složení jazyka.

Tu už Bartoš vycházel ze svých skvělých znalostí moravských a slezských nářečí, k jejichž studiu byl patrně přiveden už ve Vídni prof. Šemberou, který r. 1864 položil základní kameny nového vědního oboru knihou *Základové dialektologie československé*. Jeho pilný žák, který si dokonce v letech 1883 a 1884 vzal dovolenou a putoval po moravských regionech, aby se důvěrně seznámil s vesnickým prostředím, pak ve dvou dílech vydal *Dialektologii moravskou* (1888, 1895), popisující moravská a slezská nářečí. O jejím prvním svazku, vyznamenaném cenou petrohradské akademie, napsal v časopise *Atheneum* Jan Gebauer, tehdy jeden z předních českých vědců, vysoce uznalá slova: „V gramatické literatuře české neznám díla tak obsažného a spolu obsahem pravdivého, jako jest *Dialektologie* Bartošova.“ V r. 1906, tedy v roce Bartošovy smrti, autor zmíněné stěžejní dílo doplnil ještě *Dialektickým slovníkem*, zachycujícím nářeční slovní bohatství.

Horlivá školská činnost, doplněná aktivním členstvím v českých organizacích (*Malice moravská*, *Malice školská*, *Čtenářský spolek* v Brně atd.), odrážející jeho vztah ke kulturnímu a národnímu životu té doby, by však sama o sobě asi nestačila, aby se Bartoš dostal do naučných slovníků a vůbec se stal člověkem, na nějž vzpomínáme i po desetiletích. To má na svědomí především jeho sběratelství národních písní a jeho zájem o lidovou kulturu vůbec.

„Co mohu, to činím, sbírám látku pro budoucí stavitele,“ napsal v červnu 1875 Janu Gebauerovi. Bylo to skromné ocenění vlastního úsilí. Vždyť nakonec ve sběratelské činnosti, započaté za jeho pobytu v Těšíně, zachytil 3487 písňových záznamů ze všech oblastí Moravy, publikovaných např. ve sbírkách *Anthologie z národních písní československých* (1874), *Nové národní písně moravské s nápěvy do textu vřaděnými* (1882) či *Národní písně moravské vnově nasbírané* (I. sv. 1888, II. sv. 1889) Vynikající byla sbírka *Naše děti*, obsahující dětská říkadla, há-

danky a hry (1888, druhé rozšířené vydání z r. 1899 ilustroval M. Aleš), nebo *Kytice z národních písní moravských* (1890) a *Kytice z národních písní moravských, slovenských i českých* (1901) obě sestavené s Leošem Janáčkem, s nímž řadu let spolupracoval. Konečně vydal *Sto lidových písní československých s rozborů a výklady* (1903) a pozdní *Kytici z lidového básnictva* (1906). Je sice pravdou, že podklady ke svým sbírkám získával často od jiných, zejména venkovských sběratelů a následně je upravoval, je však zároveň Bartošovou velkou zásluhou, že tyto sbírky zveřejnil. Spolu s Františkem Sušilem je pro tuto oblast lidové tvorby i dnes dosud jistě nejvíce využívaným autorem.

Sběr písní a výše zmíněná dokumentace slovní zásoby lidové mluvy jsou vlastně jen částí Bartošovy celkové výzkumné práce, věnované poznání různých složek lidové kultury a vůbec poznání způsobu života venkovských obyvatel. Dokumentoval jej zvláště na Zlínsku, Valašsku, Moravských Kopicích a na Podluží. Vedle četných časopiseckých prací, otiskovaných např. v *Časopise Matice moravské*, v *Osvětě*, *Obzoru*, *Českém lidu* apod. publikoval soubor svých poznatků v obsáhlé dvoudílné práci *Lid a národ* (1883, 1885). Stejně podnětné a významné byly i další Bartošovy práce *Moravský lid* (1892), *Moravská svatba* (1892), *Domácí čítanka z lidu pro lid* (1900), nebo *Líšeň* (1902, spolu s Cyrilem Mašíčkem), občas ale obsahově kolísající mezi odbornou studií a literární tvorbou. Mimořádným oceněním jeho znalostí pak nepochybně byla skutečnost, že byl přizván ke spolupráci na vynikajícím encyklopedickém díle *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, realizovaném pod záštitou korunního prince Rudolfa. Do svazku, věnovaného Moravě a Slezsku (Viedeň 1897), kam kromě něj přispěli např. Josef Klvaňa, Moric Trapp, Vincenc Brandl nebo Christian d' Elvert, Bartoš napsal obsáhlou stať nazvanou *Volksleben der Slaven*.

Když Čeňku Zibrtovi v červnu 1892 psal, že má jen „sbírky, pouhé sbírky“ a „filosofovati o Božím dobytku, hastrmanech a podobně neumí“, charakterizoval tento zarputilý starý mládenec, byť s jistou mírou nadsázky a přehnané skromnosti, svůj postoj k jím celoživotně zkoumané problematice. Nutno říci, že někdy v jeho přístupu skutečně vítězily nad kritickou vědou romanticko-idealistické pohledy na život venkovského lidu, dané Bartošovou tendencí prezentovat jej jako společenský vzor. Přesto však mů-

žeme Františka Bartoše považovat za zakladatelskou osobnost novodobé moravské etnografie s podotknutím, že svým mnohostranným dílem i pedagogickou činností ovlivňoval ve své době významně kulturní a národní život na Moravě. Byl výborným středoškolským pedagogem, zaníceným sběratelem a osvětovým pracovníkem.

Chceme-li, můžeme na Františka Bartoše pohlížet – v celé šíři jeho působení – slovy historika Václava Flajshance, pronesenými již v r. 1900, se všemi klady a zápory, které z výroku vyplývají, totiž že „cosi jako záře prvních buditelů národa padá na jeho skráně“. Že má ale stále co říci dnešku, dokládají soudobé reedice jeho stěžejních prací (Nové národní písně moravské, Lid a národ, Naše děti, Moravský lid), dlouhodobá existence Studijně dokumentačního střediska Františka Bartoše v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně, existence Krajské knihovny Františka Bartoše ve Zlíně a nakonec i oslavy a akce, pořádané v letošním roce k 100. výročí jeho úmrtí na Zlínsku. Z nich jistě stěžejní byla konference, konaná 25. až 26. dubna 2006 ve Zlíně.

Zdeněk Fišer

ZÁPAS DUŠE SE SVĚTEM

(Století od narození Roberta Konečného)

Když vydal Robert Konečný, v té době docent Filozofické fakulty brněnské Masarykovy univerzity,

v roce 1949 svou poslední básnickou sbírku *Túně* (vyšla jako 20. svazek edice Lyrika v nakladatelství V. Petr, Praha 1949), charakterizoval ji kdosi, asi odpovědný redaktor knihy, na záložce jako sbírku na téma „zápasu duše se světem“. Takový byl podle něj základní znak Konečného básnictví vyznačujícího se silou svědomí, myšlenky a lidské opravdovosti, v němž motiv duše patřil k ústředním. A na doklad předchozího cituje z jedné Konečného básně patřící v připomenuté sbírce k ústředním: „*Té duše! Popři ji a – je! Je právě tím, čím popíráš!*“

Nelze, myslím, považovat jenom to předchozí za základní argument k tvrzení, že Konečný patřil k našim předním básníkům spiritualistické orientace. Podstatnější je, že stejného ladění jsou a ve stejném duchu nesou se také Konečného sbírky předchozí, svérázným způsobem se řadící do kontextu české poezie čtyřicátých let. A osobnosti Konečného by v ní nemělo příslušet místo autora téměř zapomenutého. Svéráznou výjimkou je jenom Konečného prvotina *Spáč pod plamenem* (1938). Lze tedy konstatovat – je tomu tak například v hesle Robert Konečný pro *Lexikon české literatury 2/ II – K-L* (1993), že Konečného poezie vyznačující se „slovní vytríbeností a důsledným významovým akcentem na duševní očistu“, když „duše“ je v ní „klíčovým slovem“, uchovala si jednotný ráz přestože v ní najdeme vlivy jiných autorů, ať českých, ať světových.

Ale ještě několik dalších dokladů toho, že Konečný je vskutku básník „zápasu duše ze světem“. Jsou z oblasti dnes méně známé, než mnoho dalšího z toho, co se přece jenom o brněnském básníkovi, ale zároveň také významném esejistovi a hlavně vědecké kapacitě v oboru psychologie uchovalo v paměti generací. Především v paměti generací těch, kteří mohli zažít Konečného v 60. letech jako psychologa působícího na psychiatrické klinice fakultní nemocnice, v ČSAV (od roku 1963), když v Psychologickém ústavu a poté v Psychologické laboratoři byl odborným a poté vědeckým pracovníkem. A na filozofickou fakultu se vrátil v roce 1968, tehdy jmenován vysokoškolským profesorem, ovšem penzionován byl o tři léta později v rámci tzv. normalizace. Leč v Psychologické laboratoři ČSAV pracoval až do konce roku 1976. Pak zemřel v Brně 15. října 1981.

Ještě k dalším rysům Konečného badatelské osobnosti. Pozoruhodná je jeho doktorská diplomová práce (1930): *Julius Zeyer. Psychologická analýza na základě studia snů v životě a díle* (vyšla v časopi-